

ОТБАСЫНЫҢ ТӘРБИЕЛІК МҮМКІНДІКТЕРІН АРТТЫРУ ЖОЛДАРЫ

Аппасова Е.Ж.

№14 орта мектеп-гимназиясы, Қазақстан Республика, Талдықорған қ.
e-mail: e.appasova@mail.ru

Автор мақалада отбасы тәрбиесінің маңызына тоқталып, олардың тәрбиелік мүмкіндіктерін арттыру жолдарын қарастырған. Қазіргі отбасы түрлерін анықтап, отбасының тәрбиелік мүмкіндіктерін арттыру шараларына тоқталған. Отбасындағы тәрбиенің тиімділігін бағалаудың негізгі көрсеткіштерін айқындаған. Алынған ақпараттың нәтижелерін талдау әртүрлі деңгейдегі тәрбиелік әлеуеті бар отбасылардың 4 түрін анықтауға мүмкіндік берді. Әр типтегі ата-аналармен олардың педагогикалық мәдениетін қалыптастыру, отбасындағы эмоционалды-адамгершілік қатынастарды арттыру, яғни тәрбиелік әлеуетін арттыру бойынша жүргізілген жұмыстың нәтижесі және тиімділігі көрсетілді.

Ата-аналар өздерінің білім беру жүйесін құрады. Көбінесе қандай баланың өсетіні, неге тәрбиелеуге болатыны, қандай құндылықтарды, нормалар мен ережелерді беруге болатыны соған байланысты. Мұндай тәрбиенің оң да, теріс те болуы мүмкін. Тиісінше, отбасының тәрбиелік мүмкіндіктерін арттыру маңызды мәселе болып табылады.

Кілт сөздер: *отбасы, тәрбие, ата-ана, педагогикалық мәдениет, тәрбиелік әлеует, әдістер, адамгершілік, дәстүрлер.*

Кіріспе

Кез-келген қоғамның маңызды мәселесі – жас ұрпақты отбасылық өмірге, ал отбасылық адамдарды - баланың тууы мен күтіміне, оның жасын ескере отырып тәрбиелеуге, сондай-ақ олардың тәрбиелік мүмкіндіктерін арттыруға дайындау. Әлеуметтік педагогика үшін отбасын құрудың, оның әлеуметтік-мәдени ортасын, әлеуметтік-педагогикалық әлеуетін қалыптастырудың және ата-аналардың тәрбиелік мүмкіндіктерін арттырудың барлық аспектілері өте өзекті.

Отбасы тәрбиенің жетекші факторы ретінде әрекет етеді, өйткені адамның жеке басының даму негіздері ерте балалық шақта, бес жасқа дейін қаланады. Сондықтан отбасының балалардың дамуы мен қалыптасуына әсері көбінесе баланың балалық шағында қалай тәрбиеленгеніне байланысты. Ата-ана мен отбасының әсері адамның кейінгі қалыптасу жылдарында да жалғасады.

Қазіргі отбасылар өте алуан түрлі және бұл баланың дамуы үшін қандай жеке орта екендігіне, олардың тәрбиелік функциясы қандай мазмұнға толы екендігіне байланысты. Отбасылардың шартты түрде бірнеше түрі туралы айтуға болады. Үлкендер баланың жеке басын "қалыптастыруға", оны тәртіпке келтіруге емес, эмоционалды жақындыққа, түсіністікке, эмпатияға қол жеткізе отырып, оның жеке дамуына көмектесуге тырысатын отбасылар бар. Басқа ата-аналардың мақсаты - баланы өз еркіне үйрету, қажетті және пайдалы дағдыларды үйрету арқылы өмірге дайындау (ата-аналардың идеяларына сәйкес). Кейбір отбасыларда бұл тек мінез-құлықты ғана емес, сонымен бірге балалардың ішкі әлемін, ойлары мен тілектерін толық бақылауға деген ұмтылыспен толықтырылады, бұл өткір шиеленістерге әкелуі мүмкін. көрсетсе, оны жазалайды, тіпті ерік-жігерін жою үшін аяусыз ұрады.

Материалдар мен әдістер

Отбасының тәрбиелік мүмкіндіктерін арттыруға келесі шараларды іске асыру ықпал етеді:

- жастарды отбасылық өмірге дайындау;
- отбасында адамгершілік ахуалды сақтау;
- бірінші және кейінгі баланың туылуына психологиялық және моральдық дайындық;
- балаларды тәрбиелеуде отбасы мен балабақшаның, отбасы мен мектептің өзара әрекеттестігін қамтамасыз ету;
- ата-аналардың тәрбиелік күш-жігерінің бірлігі мен дәйектілігін қамтамасыз ету;
- ата-аналардың өз педагогикалық қызметіне сыни көзқарасын қалыптастыру, балаларды тәрбиелеуді жетілдіру жолдарын ақылға қонымды іздеу [1].

Жастарды отбасылық өмірге дайындау келесі бағыттарда жұмыс істеуді көздейді:

- ата-аналардың (болашақ және қазіргі) педагогикалық құзыреттілігін қалыптастыру: ата-ана беделінің маңыздылығын түсіну; әр түрлі жастағы балалардың мінез-құлқында рұқсат етілген шекараларды, баланы (жасөспірімді) тәрбиелеу туралы жалпы түсініктерді білу; жыныстық айырмашылықтар психологиясы және балалардың жыныстық сәйкестігін дамыту, ерлі-зайыптылық қатынастарды қалыпқа келтіру үшін ерлер мен әйелдердің айырмашылықтары; ерте ауытқулардың себептері (егер олар бар болса баланың ерекшеліктерін және олардың көріністерін анықтау негіздері);
- ата-аналардың баламен әр түрлі жас кезеңдерінде тәрбие жұмысының құралдары мен әдістемелерін меңгеруін ынталандыру (отбасындағы еңбекке тәрбиелеу, балалар тапсырмаларының педагогикасы, ойынға тәрбиелеу);
- ата-аналардың баламен педагогикалық тұрғыдан орынды қарым-қатынас жасау тәжірибесін қалыптастыру. Ата-ана тәрбиенің маңыздылығын түсініп, ондағы өз орнын, тәрбие іс-әрекетінің мақсаттары мен міндеттерін анықтауы керек [2].

Негізгі бөлім

Балаларды тәрбиелеу - барлық басқа міндеттердің ішіндегі ең маңыздысы. Оны басқа уақытқа ауыстыру мүмкін емес. Тәрбиенің белсенді кезеңі шамамен 6-8 жыл. Ата-ана үшін баланың өмірінің ең жауапты кезеңдері, олар өздерінің тәрбиелік қызметін ұйымдастыра отырып ескерілуі керек:

- 1,5-2 жасқа дейін - баланың жалпы даму кезеңі;
- 3 жас -7 жас - мектепке дейінгі;
- 8-10 жас (ұлдар үшін 12) – бастауыш мектеп жасы немесе жасөспірімге ауысу ретінде;
- 10 (12) -16 жас - жасөспірім.

Көптеген ата-аналардың тән қателігі - ата-ана тәрбиесінің нәтижелерін бағалауға сараланған көзқараспен қарай алмау.

Отбасындағы тәрбиенің тиімділігін бағалаудың негізгі көрсеткіштері:

- баланың мектепке дейінгі жасында (3-7 жас): адамгершілік қасиеттердің алғашқы белгілерінің көріну сипаты; жалпы физикалық даму және мүмкін ақаулар; ойынға қабілеттілік; ұсыныс деңгейі; жыныстық сәйкестіліктің даму тенденциялары; басым қабілеттердің көріну сипаты; еліктеу қабілеті; қабылданған мінез-құлық нормаларына реакциялар; балалар жауапкершілігінің көріну сипаты;
- бастауыш мектепте баланың жасы (8-10 (12) жас): адамгершілік мәселелерін түсіну; физикалық даму тенденциялары; жыныстық сәйкестіктің ықтимал ауытқулары; қызмет түріне бейімділік; үй шаруашылығына және өз шаруашылығына деген көзқарас; коммуникативтік қасиеттер; азаматтың өз құқықтары мен міндеттеріне басым реакциялар;
- жасөспірім кезінде 10 (12) - 16 жас: кез-келген мәселе бойынша ата-аналарға ашықтық; негізгі мінез-құлық белгілерінің даму деңгейі және мүмкін ауытқулар; жыныс пен жыныстық қатынас проблемалары бойынша реакция мен мінез-құлық түрі; моральдық сезімдердің даму тенденциялары және ықтимал қайшылықтардың сипаты; олардың мінез-құлқының, құқықтары мен бостандықтарының хабардарлық дәрежесі; физикалық дамудың мотивациясы; қарым-қатынас жеке және бірлескен іс-әрекетке; әдеттердің мазмұны және олардың көріну сипаты [3].

Баланың тәрбиесін бағалаудың маңызды өлшемі - сана мен мінез-құлық бірлігінің көрінісі. Мұндай көрініс, А. С. Макаренконың пікірінше, "жалғыз әрекет" сияқты құбылыста толығымен орын алады. Бала жалғыз болғанда және жағдайға бейімделудің, екіжүзділіктің қажеті болмаған кезде өзін толық және табиғи түрде көрсетеді [4].

Тәрбиенің тиімділігіне айтарлықтай әсер ететін факторлардың барлық алуан түрлілігі ата-аналарға күнделікті ескеру маңызды.

Нәтижелер мен талқылаулар

Алынған ақпараттың нәтижелерін талдау әртүрлі деңгейдегі тәрбиелік әлеуеті бар отбасылардың 4 түрін анықтауға және отбасылардың әлеуметтік әл-ауқаты туралы диаграмма жасауға мүмкіндік берді. Бұл әр типтегі ата-аналармен олардың педагогикалық мәдениетін қалыптастыру, отбасындағы эмоционалды-адамгершілік қатынастарды арттыру, демек, тәрбиелік әлеуетін арттыру бойынша жұмысты нәтижелі және тиімді жүргізуге мүмкіндік берді.

Тәрбие мақсатында тұрақты отбасылық дәстүрлер, жанжалдың өте төмен деңгейі, ата-аналар мен балалардың эмоционалды-адамгершілік қарым-қатынастары ескерілетін отбасылық өмірдің оң, тұрақты тәсілі атап өтілетін отбасылар; тәрбие мақсатты түрде жүзеге асырылатын отбасылар, сондай-ақ баланың мүдделеріне сүйене отырып, қазіргі мектептің білім беру жұмысының мақсаттары мен міндеттері ескерілетін отбасылар I типті - білім беру мүмкіндіктері жоғары ауқатты отбасыларға жатады. Мұндай ата-аналармен жұмыс білім беру мәселелеріндегі дағдылар мен білімді одан әрі жетілдіру болып табылады. Ата-аналар өздерінің білім деңгейлері отбасылық тәрбиеде шешуші рөл атқаратынына сенімді. Сондықтан, әртүрлі профильдегі мамандардың қатысуымен білім беруге байланысты семинарлар мен кеңестер, олар өздерінің педагогикалық білімдерін арттыру құралы ретінде қабылданады және оңай байланысқа түседі.

Біз осындай отбасылардың тәжірибесін зерттейміз, насихаттаймыз. Осы мақсатта дөңгелек үстелде кездесулер ұйымдастырылды - "Қиын балалар мен қиын ересектер", "Ата-аналар мен балалар: үстемдік ету немесе ынтымақтастық", сұрақ-жауап кештері - "Этикет білгірлерінің турнирі", "Біз балалармен дұрыс қарым-қатынас жасаймыз ба", тренингтер. Бірлескен кездесулер барысында ата-аналар балаға әсер етудің әртүрлі тәсілдеріне және оған жүгіну формаларына баға береді, үздіктерін таңдайды.

Алайда, осы типтегі отбасылар қауіпті, бірақ табиғи жағдайлар туындаған кезде, мысалы, жазатайым оқиға, ауыр ауру, сыртқы факторлардың әсерінен болатын бақытсыздық жағдайында әлеуметтік қолдауды қажет етеді. Проблемалар туындаған жағдайда оларға қысқа мерзімді жұмыс үлгілері аясында бір реттік көмек жеткілікті.

II типке балаларды қоғамда өмір сүруге дайындау үшін психологиялық-педагогикалық мәдениеттің орташа деңгейі бар отбасылар жатады. Ата-аналар тәрбиенің мақсаттарын біледі, бірақ оларға жету үшін баланың жас және жеке ерекшеліктерін ескермейді. Отбасының тәсілі әдетте қайшылықты. Отбасының моральдық және еңбек атмосферасы жағымды, отбасылық дәстүрлер орын алады. Бірақ жұмыспен қамту, шамадан тыс жүктеме, мінездің теңгерімсіздігі, ата-аналардың білімінің жеткіліксіз дәрежесі салдарынан ұрыс-керіс, жанжалдар туындайды, бұл отбасылық микроклиматқа теріс әсер етеді. Ата-аналардың көпшілігі бала тәрбиесін түзету үшін мұғалімдермен өзара әрекеттесуге дайын.

Тәрбие іс-әрекетінің нәтижелілігінің орташа дәрежесі бар ата-аналармен жұмыс кезінде олардың жетіспейтін білімдері мен дағдыларын кеңейтуге және тереңдетуге баса назар аударылды. Жеке мәселелер тәжірибелі ата-аналарды тарта отырып, дөңгелек үстелде талқылауға шығарылды. Әңгіме барысында кез-келген фактілер мен құбылыстарды жаңғырту, балалардың мінез-құлқының нақты формаларын салыстыру және талдау мәселелері талқыланды. Педагогикалық мәселелерді шешуге арналған семинарлар өткізілді, онда ата-аналарды мінез-құлықтың ең қолайлы түрлерін іздеуге итермелейтін проблемалық жағдайлар ұсынылады.

Ата-аналарға отбасында тұрақты қарым-қатынас орнатуға көмектесу өте маңызды. Бұл тапсырманы жеке әңгімелер, топтық кеңестер шешуге көмектеседі. Ата-аналарды балалардың жас ерекшеліктерімен таныстырдым. Ата-аналардың баланың мінез-құлқын талдауы олардың іс-әрекеттерінің себептерін, психикалық және жас қажеттіліктерін түсінуге көмектеседі.

II типтегі отбасылар балаларды мақсатты түрде тәрбиелеу үшін қандай да бір себептермен жағдайлардың болмауымен сипатталады. Отбасы мүшелерінің өмірін ұйымдастыру жоқ. Мұндай отбасыларда қолайлы бастапқы некелік қатынастар болған кезде де біртіндеп мектеппен, ерлі-зайыптылармен бір-бірімен тәрбие туралы қақтығыстар қалыптасады. Ата-аналардың педагогика мен психология туралы жеткілікті білімі жоқ. III типтегі отбасыларда жақсы отбасылық дәстүрлер жоқ, көбінесе авторитаризм рухы билік етеді. Ересектердің авторитаризмі олардың мүдделерімен, қажеттіліктерімен, жеке ерекшеліктерімен есептелмей, балаға өз билігін бекітуге деген ұмтылыста көрінеді.

Мұндай ата-аналарға ата-ананың тәрбиеге тең қатысуы, көзқарастардың бірлігі қажеттілігі мысалдар арқылы көрсетілді. Бұл жұмыс екі ата - анамен және әрқайсысымен жеке-жеке сөйлесу немесе кеңес беру түрінде жүргізілді - "Тәрбиедегі отбасылық қатынастардың маңызы. Баланы тәрбиелеуге әкесі мен анасының тең қатысу қажеттілігі", "Балаларға қатыгездік. Бұл не?", "Баланы тәрбиелеудегі ананың (әкенің) рөлі".

Кеңес беру барысында ол отбасылық қиындықтардың себептерін, тәрбиелік қателіктердің сипатын түсінуге көмектесті, ата-аналар мен балалардың қарым-қатынасын реттеді. Кеңес беру тақырыбы өмірлік жағдайларға байланысты, ата-аналардың тәрбиелік қызметінің нәтижелілігіне байланысты. Бір отбасын қатал жазалардан, баланың мінез-құлқын қатаң ұсақ бақылаудан бас тартуға шақыру керек. Басқа ата-аналарды, керісінше, тәрбиедегі бақылаусыздық пен рұқсат етудің зияндылығына сендіру керек.

III типті отбасыларға жататын ата-аналар балаларды тәрбиелеу мәселелерін талқылауға қатысуға тырысты, оларға отбасындағы тәрбие процесін қалай басқаруға кеңес берді, балаларға үйде практикалық тапсырмалар берді, ата-аналарға осы тапсырмалар туралы хабарлады.

"Ата-аналар "қорқынышты" бола алмайды " тренингінен кейін көптеген ата-аналар баланың жан дүниесінде жағымсыз эмоциялардың (ашуланшақтық, ашуланшақтық, алшақтық) тұқымын, оның орнына оның күлкісі мен сүйіспеншілігін ала алмайтындығын түсіне бастады.

Педагогикалық тұрғыдан әлсіз отбасылар, тәрбиелік мүмкіндіктері төмен, мұнда отбасылық өмір салты тұрақсыз, қолайсыз, психологиялық-педагогикалық мәдениеттің деңгейі төмен - IV типті отбасылар немесе проблемалы отбасыларға жатады. Отбасы құрылымында көбінесе маскүнемдік, келіспеушілік, қатыгездік, дөрекілік, зорлық-зомбылық және т.б. сияқты жағымсыз құбылыстар кездеседі. отбасы мүшелері арасындағы қатынастар реттелмеген, күнделікті өмірде мінез-құлық ережелерін бұзу, жанжалдың жоғары деңгейі бар. Ата-аналар балаларына жауапсыз қараумен сипатталады. Олар балалардың өмірін, ойындарын, іс-әрекеттерін ұйымдастырумен айналыспайды, балаларды тәрбиелеуге жауапкершілікті сезінбейді.

Бастапқы кезеңде жұмыс негізінен сенім түрінде жеке сипатта болады, онда мен әкелер мен аналарды өмір салтын өзгерту қажеттілігіне, басқаларды - балаларды тәрбиелеу үшін психологиялық-педагогикалық білім мен дағдыларды игерудің маңыздылығына сендірдім, тәрбие мәселелеріне қызығушылықты оятуға тырыстым. Мұндай отбасылар, ең алдымен, отбасылық тәрбие стилі мен ата-аналардың балалармен қарым-қатынасының сипатын психологиялық-педагогикалық түзетуді қажет етеді.

Осы мақсатта психологпен бірге қарым-қатынас психологиясы бойынша сабақтар циклі, сондай-ақ тәрбиелік әсер ету әдістерін игеруге көмектесетін "баламен қалай әрекет ету керек" практикалық сипаттағы жұмыс жүргізілді. Консультациялар өткізуге көмек көрсету үшін тәжірибелі ата-аналар тартылды.

Қорытынды

Оқушылардың ата-аналарымен жұмыс істеудің осы формалары мен әдістерін қолдану олардың балаларын тәрбиелеуге деген қызығушылығын арттыруға мүмкіндік береді, ата-аналарға мектеп істеріне қосылуға мүмкіндік береді. Ата-аналар баланы түсінуге, олардың жетістіктері мен ата-ана тәрбиесіндегі қателіктерін талдауға тырысады. Олар баласымен де, білім беру мекемесінің мамандарымен де ынтымақтастық тәжірибесін алады.

ӘДЕБИЕТТЕР:

1. Мардахаев, Л. В. Социальная педагогика: полный курс: учебник для бакалавров. – 6-е изд., перераб и доп. / Л. В. Мардахаев. – М.: Юрайт, 2016.
2. Мардахаев, Л. В. Социальная педагогика: учебник для студ. высш. учеб. заведений / Л. В. Мардахаев. – М.: Изд-во РГСУ, 2013.
3. Мардахаев, Л. В. Социальная педагогика: словарь / Л. В. Мардахаев. – В 2-х ч.: А-О и П-Я. – М.: Перспектива, 2011.
4. Макаренко, А. С. Книга для родителей // Педагогические сочинения. В-ми 8 тт. Т. 4. – М.: Педагогика, 1984.

REFERENCES:

1. Mardakhaev, L. V. Socialis paedagogia: completum cursum: artem baccalaurei. 6 et ed. pererab, et additional / L. V. Mardakhaev. – Moscow: Yurayt, 2016.
2. Mardakhaev, L. V. Paedagogia Socialis: artem studentium. superius. studiis. institutiones / L. V. Mardakhaev. - M.: Libellorum Domus RSSU, 2013.
3. Mardakhaev, L. V. paedagogia Socialis: dictionarium / L. V. Mardakhaev. - In 2 horis: A-O et P-Ya. - M.: Perspektiva, 2011.
4. Makarenko, a. S. librum pro parentibus / / paedagogicis inceptis. 8 et t.t. 4. – M.: Paedagogia, 1984.

ПУТИ ПОВЫШЕНИЯ ВОСПИТАТЕЛЬНЫХ ВОЗМОЖНОСТЕЙ СЕМЬИ

Аппасова Е.Ж.

*Средняя школа-гимназия №14, г. Талдыкорган, Казахстан
e-mail: e.appasova@mail.ru*

Автор в статье остановился на значении семейного воспитания и рассмотрел пути повышения их воспитательных возможностей. Определив современные типы семей, остановился на мерах по повышению воспитательных возможностей семьи. Определил основные показатели оценки эффективности воспитания в семье. Анализ результатов полученной информации позволил выявить 4 типа семей с разным уровнем воспитательного потенциала. Были продемонстрированы результаты и эффективность проведенной работы с родителями каждого типа по формированию их педагогической культуры, повышению эмоционально-нравственных отношений в семье, т. е. повышению воспитательного потенциала.

Родители создают свою систему образования. Часто от этого зависит, какой ребенок вырастет, как его можно воспитывать, какие ценности, нормы и правила можно передать. Такое воспитание может быть как положительным, так и отрицательным. Соответственно, важным вопросом является повышение воспитательных возможностей семьи.

Ключевые слова: *семья, родители, воспитание, педагогическая культура, воспитательный потенциал, методы, нравственность, традиции.*

WAYS TO INCREASE THE EDUCATIONAL CAPABILITIES OF THE FAMILY*Appasova Y.Zh**Secondary school-gymnasium N 14, Taldykorgan city, Kazakhstan, 4-36a-7
e-mail: e.appasova@mail.ru*

The author in the article dwelt on the importance of family education and considered ways to increase their educational capabilities. Having identified the modern types of families, he focused on measures to improve the educational capabilities of the family. Identified the main indicators for evaluating the effectiveness of parenting in the family. The analysis of the results of the information obtained allowed us to identify 4 types of families with different levels of educational potential. The results and effectiveness of the work carried out with parents of each type on the formation of their pedagogical culture, improvement of emotional and moral relations in the family, i.e. increase of educational potential were demonstrated.

Parents create their own education system. It often depends on which child will grow up, how it can be brought up, what values, norms and rules can be transmitted. Such upbringing can be both positive and negative. Accordingly, an important issue is to increase the educational capabilities of the family.

Keywords: *family, parents, upbringing, pedagogical culture, educational potential, methods, morality, traditions.*